

Marcin Sumowski

Prepozyci toruńskiego kościoła i szpitala św. Jerzego w średniowieczu

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2 (276), 349-361

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marcin Sumowski

PREPOZYCI TORUŃSKIEGO KOŚCIOŁA I SZPITALA ŚW. JERZEGO W ŚREDNIOWIECZU

Problematyka miejskiego duchowieństwa niższego w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach wciąż stanowi pole nie w pełni badawczo zagospodarowane. Podejmowano już, co prawda, próby ogólniejszego zarysowania niektórych zagadnień¹, jak i bardziej szczegółowe analizy konkretnej problematyki², jednak historiograficzna luka nadal nie została zapełniona. Należałoby więc oczekiwać intensyfikacji prac badawczych w tym zakresie, zwłaszcza biorąc pod uwagę zaawansowanie badań nad środowiskami duchowieństwa wyższego³. Niniejsza propozycja ujęcia fragmentu zagadnienia pruskiego kleru miejskiego ma nadzieję stać się przyczynkiem dla rozszerzenia podejmowanych przez badaczy kwestii. Analizę społecznego składu prezentowanej tu grupy oparto na sprawdzonej w cytowanych monografiach kapituł metodzie konstrukcji biogramów⁴.

Interesujący nas kościół i szpital św. Jerzego znajdował się poza murami Torunia, na Przedmieściu Chełmińskim; peryferyjne położenie było charakterystyczne dla leprozoriów⁵. Niejasne są początki ośrodka szpitalnego w Toruniu.

¹ R. Czaja, *Deutscher Orden und Stadtklerus in Preussen im Mittelalter*, w: *Ritterorden und Kirche im Mittelalter*, Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, Bd. 9, hg. v. Z. H. Nowak, Toruń 1997, ss. 81–96.

² A. Radziwiński, *Piętnastowieczne rachunki plebanów z Torunia i Brodnicy jako źródła do badania dziejów parafii w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach*, Roczniki Humanistyczne, 2000, t. 48, z. 2, ss. 473–483; idem, *Z życia codziennego kleru krzyżackiego w XV wieku: rachunki plebanów Torunia i Brodnicy*, w: idem, *Życie i obyczajowość średniowiecznego duchowieństwa*, Warszawa 2002, ss. 94–102; idem, *Przy stole Jana van Ast – plebana św. Janów w Starym Mieście Toruniu*, w: *Materiały z VII Sesji Naukowej Uniwersyteckiego Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności „Wyposażenie wnętrza w średniowieczu” Toruń, 21–22 listopada 2002 r.*, Toruń 2004, ss. 157–171.

³ Zob. np. ostatnio wydane monografie kapituł katedralnych: M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien (1284–1527)*, Toruń 2003; R. Biskup, *Das Domkapitel von Samland (1285–1525)*, Toruń 2007. Autor niniejszego artykułu przygotowuje rozprawę doktorską na temat duchowieństwa miejskiego w średniowiecznych Prusach.

⁴ W podobnej formie przedstawił ostatnio swoje badania R. Krajniak, *Prepozyci krzyżackiej kapituły katedralnej w Chełmży w latach 1266–1457*, Zapiski Historyczne, 2010, mt. 75, z. 3, ss. 7–37. Biogramy zawarte w niniejszym artykule stworzono na podstawie pracy magisterskiej pt. „Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne”, napisanej w Zakładzie Historii Kościoła UMK, pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Radziwińskiego. Opracowanie to jest obecnie przygotowywane do wydania drukiem.

⁵ M. Horanin, *Sieć leprozoriów w państwie zakonnym w Prusach*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2005, nr 2, s. 153.

Krzyżacka kronika Piotra z Dusburga zachowała dotyczącą 1263 r. wzmiankę na temat poświęcenia kaplicy przy nieokreślonym szpitalu w tym mieście, który wkrótce miał zostać spalony przez Prusów⁶. W historiografii pojawił się pogląd identyfikujący wspomniany w kronice ośrodek z omawianym leprozorium⁷. Został on jednak ostatnio przekonująco zakwestionowany przez Tomasza Jasińskiego i przyjęty w najnowszej literaturze⁸. Badacz zwrócił uwagę na występujący w kronice termin *hospitale infirmorum*, łącząc go z istniejącym już wówczas szpitalem Ducha Świętego, również położonym na toruńskich przedmieściach⁹. Wzmiankowana u Dusburga kaplica to zapewne świątynia św. Wawrzyńca związana z tym właśnie szpitalem, pełniąca być może funkcje pogrzebowe¹⁰. Brak w kronice określenia wezwania szpitala wskazuje również, że w Toruniu istniał wówczas tylko jeden taki ośrodek. Metrykę leprozorium św. Jerzego należałoby więc przesunąć. Źródłowe potwierdzenie jego istnienia znajdujemy dopiero dla roku 1311, jednak powstał on zapewne w drugiej połowie XIII w.¹¹

Zgodnie z XXIII kanonem soboru laterańskiego III (1179), leprozoria miały mieć jednak własne świątynie do użytkowania przez pensjonariuszy¹². Należałoby zatem przypuszczać, iż już z chwilą utworzenia szpitala powinna powstać przynajmniej kaplica realizująca podstawowe zadania duszpasterskie¹³. Pierwsze informacje o świątyni przyszpitalnej posiadamy jednak dopiero dla połowy XIV w. Jak wskazuje nadanie dla placówki z 1340 r., kościół szpitalny był wówczas w budowie¹⁴. Można chyba jednak za starszą historiografią założyć, iż nie był to pierwszy budynek o charakterze sakralnym, a raczej zastąpienie wcześniejszej kaplicy

⁶ Petrus de Dusburg, *Chronica Terrae Prussiae*, w: Monumenta Poloniae Historica, Nova Series, t. XIII, ed. J. Wenta, S. Wyszomirski, Kraków 2007, ss. 155–156; por. tłumaczenie: Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, przeł. S. Wyszomirski, wstępem i komentarzem opatrzył J. Wenta, Toruń 2004, ss. 135–136.

⁷ G. Falkowski, *Toruński szpital trędowatych św. Jerzego*, Rocznik Toruński, 1977, t. 12, ss. 157–168.

⁸ T. Jasiński, *Przedmieścia średniowiecznego Torunia i Chełmna*, Poznań 1982, ss. 30–31; M. Horanin, op. cit., s. 138, przyp. 58.

⁹ Ośrodek ten istniał już w połowie XIII w., będąc tym samym jednym z najstarszych szpitali w Prusach, zob. *Preussisches Urkundenbuch* (dalej: PU), Bd. I/1, hg. v. R. Philippi, C. P. Woelky, Königsberg 1882, nr 138; G. Falkowski, *Dzieje toruńskiego szpitala św. Ducha w średniowieczu*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, 1979, t. 27, nr 1, ss. 4–6. Jak słusznie zauważył Tomasz Jasiński, toruńskiego leprozorium nie określano jako *hospitale*, co potwierdza również dokonana na potrzeby tego artykułu kwerenda; termin ten notuje się dopiero po zmianie charakteru szpitala (patrz niżej): G. Falkowski, *Toruński szpital trędowatych*, s. 185; por. M. Horanin, op. cit., ss. 153–154.

¹⁰ P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich w okresie średniowiecza i na progu czasów nowożytnych*, Toruń 2008, s. 448.

¹¹ T. Jasiński, op. cit., s. 31; M. Horanin, op. cit., ss. 138–139.

¹² *Dokumenty soborów powszechnych*, układ i oprac. ks. A. Baron, ks. H. Pietras SJ, t. II (869–1312), Kraków 2003, ss. 198–199.

¹³ Informacje o kaplicach szpitalnych często występują już w pierwszych wzmiankach na temat leprozoriów, por. M. Horanin, op. cit., ss. 136–148.

¹⁴ PU, Bd. III/1, hg. v. M. Hein, Königsberg 1944, nr 325.

drewnianej¹⁵. Kościół ukończono dziesięć lat później, o czym wyraźnie informuje zapiska w księdze Rady¹⁶. Świątynia uzyskała patrocinium św. Jerzego, dość charakterystyczne dla tego typu ośrodków na obszarze państwa zakonnego¹⁷. Jak podaje Grzegorz Falkowski, murowany kościół miał mieć cztery ołtarze¹⁸. Znajdujemy jednak wzmianki źródłowe jedynie o jednym z nich, Krzyża Świętego, ufundowanym w 1350 r. przez Gertrudę von Allen¹⁹.

Cytowane wyżej postanowienie soborowe wyraźnie zaznaczało również konieczność funkcjonowania przy leprozorium odrębnego kapłana. Jeżeli przypuszczenie o pierwotnym istnieniu kaplicy odpowiada rzeczywistości, należałoby założyć, iż już od drugiej połowy XIII w. w toruńskim leprozorium mamy do czynienia z obsługującym go duchownym. Odrębny prepozyt pojawił się jednak zapewne później²⁰. W znacznie odleglejszym w czasie spisie beneficjów Torunia z 1541 r. przechowała się informacja, iż fundatorami prepozytury przy leprozorium św. Jerzego byli trzej bracia Dreybecher²¹. Pośrednie potwierdzenie znajdujemy w nadaniu z 1340 r., które wyszło właśnie od przedstawiciela tego rodu, Heilmanna, być może jednego z braci. Ufundowana wówczas przez niego i jego żonę wikaria mogła być uzupełnieniem dokonanego wcześniej sfinansowania prepozytury. Wspomina się bowiem o dokonanych przez niego dobrodziejstwach²². W dokumencie tym po raz pierwszy znajdujemy też wzmiankę o prepozycie kościoła²³. Nie jest on jednak wymieniony imiennie, można więc

¹⁵ R. Heuer, *Thorn – St. Georgen. Geschichte der Georgenmeinde, ihrer alten Kirche und ihres Hospitals. Baugeschichte und Baubeschreibung der neuen Georgenkirche in Thorn-Mocker*, Thorn 1907, s. 17; G. Falkowski, *Toruński szpital trędowatych*, ss. 168–169.

¹⁶ *Thorner Denkwürdigkeiten von 1345–1547*, hg. v. A. Voigt, Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn (dalej: MCV), H. 13, 1904, s. 6.

¹⁷ W. Rozykowski, *Omnes Sancti et Sanctae Dei: studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006, ss. 149–153.

¹⁸ G. Falkowski, *Toruński szpital trędowatych*, ss. 169–170. Liczbę tę badacz uzyskał na podstawie słusznych ustaleń Reinholda Heuera, iż w świątyni funkcjonowało czterech duchownych, zob. R. Heuer, op. cit., s. 20. Trudno jednak przekładać ich stan na liczbę ołtarzy, zwłaszcza że dwie z trzech notowanych fundacji wikarii wyszły od przedstawicieli tej samej rodziny Allenów: patrz niżej.

¹⁹ *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, Bd. 1, bearb. v. C. P. Woelky (dalej: UBC), Th. 1, Danzig 1885, nr 295; *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 6. Fundacja Gertrudy funkcjonowała na podobnych zasadach jeszcze w pierwszej połowie XV w., zob. *Tabliczki woskowe miasta Torunia, ok. 1350 – I poł. XVI w.*, wyd. K. Górski, W. Szczuczko, Warszawa–Poznań–Toruń 1980, s. 72. O ufundowaniu przez nią tego beneficjum wspomina także wykaz prebend Torunia z 1541 r., por. K. Górski, M. Gołombowski, *Wykaz prebend kościelnych Torunia z 1541 roku*, *Zapiski Historyczne*, 1977, t. 42, z. 4 (dalej: Wykaz), s. 173.

²⁰ Reinhold Heuer zauważył, iż sam tytuł nie wiązał się z jakimś szczególnym zaszczytem, w tej części Europy nosił go bowiem każdy główny duchowny w szpitalach, por. R. Heuer, op. cit., s. 18.

²¹ Wykaz, s. 173.

²² PU, Bd. III/1, nr 325: Heilmannus Drybecher – qui domui et ecclesie nostre s. Georii plura beneficia in structuris edificorum curie et ecclesie memorate donans atque legans”.

²³ PU, Bd. III/1, nr 325, to na jego ręce miano wypłacać 9 wiardunków na utrzymanie wikarii; por. *Tabliczki woskowe*, s. 72.

ostrożnie przypuścić, iż stanowisko to obsadzono dopiero po zakończeniu budowy świątyni w 1350 r. Patronat nad prepozyturą, jak i zarząd całą placówką szpitalną, spoczywał w rękach Rady, co, jak się przekonamy, miało wielki wpływ na kształt prezentowanej tu grupy²⁴. W 1491 r. do prepozytury inkorporowano wspomnianą wyżej wikarię przy ołtarzu Krzyża Świętego²⁵, natomiast w 1528 r. połączono ją z beneficjum przy ołtarzu św. Andrzeja w kościele śś. Janów²⁶. Z niejasnej zapiski odnoszącej się do drugiego połączenia wynika, iż mogły zaistnieć trudności w utrzymaniu prepozytury. W 1541 r. jej dochód szacowano już jednak na 60 grzywien²⁷. Niewykluczone więc, iż chodziło o zabezpieczenie w ten sposób posługi duszpasterskiej w szpitalu, której prepozyt z racji innych obowiązków nie mógł wówczas wykonywać.

Funkcję leprozorium interesujący nas ośrodek pełnił przypuszczalnie do wygaśnięcia trądu w państwie krzyżackim w początkach XV w., przekształcając się później w zwykły szpital²⁸. Średniowieczny okres jego dziejów zamyka się z chwilą przejścia go przez protestantów, które, jak domniemywa historiografia, musiało nastąpić w połowie XVI w²⁹. Prepozyci zostali wówczas zastąpieni przez kaznodziejów luterańskich³⁰.

Przyjrzyjmy się zatem sylwetkom prepozytów kościoła św. Jerzego. Próbę sporządzenia katalogu głównych duchownych szpitala w średniowieczu podjął już Reinhold Heuer, postaramy się jednak poszerzyć jego wykaz o nieznanych mu kapłanów oraz wykroczyć poza proste wymienienie interesujących nas postaci³¹.

Pierwszym znanym duchownym na tym stanowisku był Bartholomeus (biogram nr 1), występujący w drugiej połowie XIV w. Pełniona przez niego równoległe z piastowaniem prepozytury funkcja subkolektora papieskiego na

²⁴ G. Falkowski, *Toruński szpital trędowatych*, ss. 175–179, 180–182. Podobnie wyglądała zapewne organizacja innych szpitali miejskich w Prusach, co częściowo może obrazować zachowana księga rachunkowa ośrodka elbląskiego, zob. R. Czaja, *Rozwój szpitali miejskich w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach*, w: *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej, 1998, t. 16, pod red. M. Dąbrowskiej, J. Kruppého, s. 140.

²⁵ UBC, Th. 2, Danzig 1887, nr 722; por. *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 135, prepozyt miał prezentować Radzie kandydatów na wikariuszy.

²⁶ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 170. Przy ołtarzu funkcjonowały wówczas trzy beneficja, w tym wypadku chodziło najpewniej o jedyne pozostające pod patronatem Rady, zob. P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie*, ss. 194–196.

²⁷ Wykaz, s. 173.

²⁸ G. Falkowski, *Toruński szpital trędowatych*, ss. 184–186.

²⁹ J. Fankidejski, *Utracone kościoły i kaplice w dzisiejszej diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1880, s. 37. Autor zakładał protestantyzm ostatniego tytułowanego prepozytem Wolfganga Hitfelda (biogram nr 12), którego włączamy do niniejszych rozważań, wystąpił bowiem jako prepozyt w skierowanym do biskupa chełmińskiego spisie beneficjów z 1541 r., zob. Wykaz, s. 173; por. też R. Heuer, op. cit., s. 29 n.

³⁰ R. Heuer, op. cit., s. 146 n.

³¹ Ibidem, ss. 145–146.

diecezję chełmińską kaže dość wysoko ocenić prestiż jego toruńskiego beneficjum. Niestety fragmentaryczność danych źródłowych nie pozwala w tym okresie na przypuszczalne nawet ustalenie pochodzenia społecznego i terytorialnego prepozytów. Dokładniejsze informacje posiadamy dopiero dla połowy XV w., kiedy funkcję tę pełnił członek rodziny patrycjuszowskiej w Toruniu, Peter Teschner (biogram nr 5). Otwiera on listę prepozytów wywodzących się z rodzin, których przedstawiciele zasiadali w toruńskiej radzie bądź ławie miejskiej choćby przez krótki okres. Z urzędnikami miejskimi byli bowiem spokrewnieni najpewniej: Nicolaus Stange (biogram nr 6), Johannes Freystat (biogram nr 7), Johannes Kotman (biogram nr 9), Johannes Matcz (biogram nr 11) oraz Wolfgang Hitfeld (biogram nr 12). Pozostali, Nicolaus von Gore (biogram nr 8) i Peter Ulman (biogram nr 10), otrzymali prepozyturę zapewne w wyniku interwencji wpływowych osób, jak plebana parafii św. Janów w przypadku pierwszego, czy wierzyciela Rady w wypadku drugiego. Prepozytura św. Jerzego musiała zatem być wówczas na tyle prestiżowa i atrakcyjna, że nabrała wyraźnie patrycjuszowskiego charakteru, w przeciwieństwie do większości beneficjów w mieście³². Niewykluczone, iż stanowiła dla rajców rodzaj substytutu patronatu nad ośrodkiem parafialnym, pozostającym najpierw w rękach krzyżackich, a później, aż do 1505 r., króla polskiego³³.

Trudniej ocenić poziom wykształcenia składu osobowego omawianej prepozytury. Pewne dane na temat stopni uniwersyteckich posiadamy tylko w dwóch przypadkach: Petera Teschner (biogram nr 5), bakałarza, oraz Johannes Matcz (biogram nr 11), magistra. Obaj byli studentami wydziału *artium* w Lipsku. Na szczególną uwagę zasługuje drugi z duchownych, który z pewnością utrzymywał po studiach kontakt z uczelnią. Pełnił zresztą przez pewien czas funkcję dziekana wydziału. O kulturze intelektualnej możemy jednak chyba mówić również w przypadku pozostałych prepozytów, szczególnie XV-wiecznych. Pośrednio wskazywać może na to przypuszczalne istnienie biblioteki przy kościele św. Jerzego, wzmiankowane w źródłach w 1460 r.³⁴

Dla pełniejszego obrazu omawianej tu grupy warto przyjrzeć się również przebiegom karier kościelnych kolejnych prepozytów. Pewną rangę, jako sub-

³² Wnioski na podstawie analiz zawartych w cytowanej pracy magisterskiej (zob. przyp. 4). Potwierdzają je również wstępne, ogólne badania nad klerem miejskim w Prusach, zob. R. Czaja, *Deutscher Orden und Stadtklerus*, s. 83.

³³ Ustalono wówczas naprzemienne nominowanie plebanów przez króla i Radę, zob. W. Rozynkowski, *Patronat nad parafiami w średniowiecznej diecezji chełmińskiej*, Roczniki Humanistyczne, 2001, t. 49, z. 2, ss. 113–126, 134–138.

³⁴ E. Cieślak, *Walki ustrojowe w Gdańsku i Toruniu oraz niektórych miastach hanzeatyckich w XV w.*, Gdańsk 1960, s. 277, przyp. 87 – mowa o przekazaniu kościołowi dwóch skonfiskowanych plebanowi ksiąg.

kolektor papieski, musiał sobie zdobyć już Bartholomeus (biogram nr 1). Brak podobnych informacji na temat kilku następnych, sprawujących to stanowisko osób, ale od połowy XV w. na prepozyturze pojawiło się kilku duchownych dzierżących istotne beneficja. Peter Teschner (biogram nr 5) uzyskał pozycję prepozyta kapituły w Dobrym Mieście, Johannes Kotman (biogram nr 9) osiągnął kanonię w Chełmży, a Johannes Matcz (biogram nr 11) plebanię toruńskiej parafii św. Janów. Co ciekawe, wszyscy oni widoczni są na prepozyturze św. Jerzego już po uzyskaniu tych stanowisk. Można więc zaryzykować stwierdzenie, iż beneficjum to było nie tylko dodatkowym źródłem utrzymania, ale też uhonorowania bardziej znaczących duchownych, wywodzących się z toruńskiej społeczności.

Zaprezentowani tutaj prepozyci kościoła i szpitala św. Jerzego w wielu punktach mają podobne biografie. Pozwoliło to wyodrębnić ich spośród pozostałej części toruńskiego kleru niższego. Pochodzący z bogatszych rodzin, przynajmniej częściowo dobrze wykształceni, musieli wyróżniać się na tle pozostałych duchownych w mieście. Jak wykazują powyższe analizy, obejmowana przez nich prepozytura była beneficjum prestiżowym, ustępującym być może jedynie plebanii w kościele św. Janów. Plebania ta przez niemal cały omawiany okres pozostawała w pewnym stopniu poza kontrolą rajców, co, jak się wydaje, zwiększało ich zainteresowanie społecznym kształtem prepozytury św. Jerzego i naturalnie podnosiło jej rolę w ramach miejskiej autonomii.

Oczywiście należy zdawać sobie sprawę, iż przedstawione w niniejszym artykule wnioski należałoby skonfrontować z danymi pochodzącymi z innych miast. Dlatego powtórzyć wypada postulat podjęcia szerszych badań nad niższym duchowieństwem miejskim, którego niewielki wycinek starano się tu przedstawić.

Prepozyci toruńskiego leprozorium w latach 1385–1541

Nr biogramu	Prepozyt	Czas pełnienia funkcji
1.	Bartholomeus	1385–1389/90 (?)
2.	Heinrich	1393–1398
3.	Johannes Gurich	1402–1403 (?)
4.	Johannes	9 IV 1446
5.	Peter Teschner	od 4 V 1448 – 16 V 1449
6.	Nicolaus Stange	od 20 IX 1454 – do 1 IX 1467
7.	Johannes Freystat	23 III 1469
8.	Nicolaus von Gore	od 11 IV 1477
9.	Johannes Kotman	11 II 1489 – 6 VI 1491
10.	Peter Ulman	1497 (?) – 13 IV 1526
11.	Johannes Matcz (?)	1525
12.	Wolfgang Hitfeld	1541

Biogramy prepozytów toruńskiego leprozorium w układzie chronologicznym

1. Bartholomeus

1385–1389/90 (?) – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego, subkolektor Kamery Apostolskiej

Jako *prepositus sancti Georgii ecclesie de Thorun* wystąpił w 1385 r. Został wówczas wybrany na subkolektora Kamery Apostolskiej na diecezję chełmińską³⁵. Zapewne to on widnieje w staromiejskiej księdze ławniczej pod rokiem 1387, kiedy jako prepozyt miał otrzymać 8 grzywien³⁶. Jak podają źródła papieskie, zmarł około 1389/90 r.³⁷

2. Heinrich (*Hinrich*)

1393–1398 – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

Na stanowisku prepozyta występował w toruńskich księgach miejskich. Imiennie widzimy go dwukrotnie: w 1393 i 1398 r., kiedy dokonywał rozliczeń pieniężnych z osobami świeckimi³⁸. W obu tych zapiskach wystąpił jako proboszcz kościoła (*probist*). Niewykluczone, że można go identyfikować z niewymienionym z imienia duchownym, który jako *prepositus sancti Georgii* pojawił się w spisie szosu z 1398 r.³⁹ Zapisany został wraz z kapelanami toruńskich rodzin patrycjuszowskich, z którymi być może mieszkał nieopodal ulicy Chełmińskiej⁴⁰.

3. Johannes Gurich

1402–1403? – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

Imiennie pojawił się tylko raz w zapiskach rady miejskiej. W 1402 r. postawiono wniosek ulepszenia mieszkania prepozyta (*Gemach*)⁴¹. W roku następnym zdecydowano się jednak zburzyć stary budynek, przekazując duchownemu fundusze na budowę nowego⁴². Pojawiający się tam przełożony kościoła jest być może tożsamy z omawianym kapłanem.

³⁵ UBC, Th. 1, nr 371 (edycja podaje rok 1386, ale treść zapiski wyraźnie wskazuje na datę wcześniejszą); *Bullarium Poloniae*, t. 3: 1378–1417, ed. et cur. I. Sułkowska-Kuraś et S. Kuraś, Romae 1988, nr 43 (1385).

³⁶ *Liber scabinorum Veteris Civitatis Thoruniensis 1363–1428*, wyd. K. Kaczmarczyk, Toruń 1936, nr 202 (1387).

³⁷ S. Szczur, *Skarbowość papieska w Polsce w latach 1378–1431*, Kraków 2008, s. 184.

³⁸ *Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia (1387–1450)*, wyd. K. Ciesielska, Warszawa–Poznań 1973 (dalej: KŁNMT), nr 112 (1393); *Liber scabinorum*, nr 480 (1398).

³⁹ *Księgi szosu i wykazy obciążeń mieszkańców Starego Miasta Torunia z lat 1394–1435*, wyd. K. Mikulski, J. Tandecki, A. Czacharowski, Toruń 2002, s. 108.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 31, przyp. 482.

⁴¹ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 29.

⁴² *Ibidem*, s. 32.

4. Johannes

9 IV 1446 – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

Prepozyt Johannes wystąpił w 1446 r. w charakterze świadka kupna czynszu, jakiego klasztor Benedyktynek dokonał od złotnika toruńskiego, Urbana Winzerera wraz z żoną⁴³. Reinhold Heuer sugerował jego tożsamość z występującym wcześniej prepozytem o tym samym imieniu, ale dłuższy odstęp czasowy oraz popularność imienia Johannes nie pozwala na jednoznaczne przyjęcie takiej interpretacji⁴⁴.

5. Peter Teschner (*Teschener*)

1423–1425 – student uniwersytetu w Lipsku

1440 ? – prepozyt kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście

Od 4 V 1448 – 16 V 1449 – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

Był członkiem patrycjuszowskiej rodziny Teschnerów, występującej w Toruniu w XV w.⁴⁵ Późniejsza księga anniwersarzowa wskazuje, iż jego rodzicami byli Stephan i Catherina⁴⁶. W latach 1423–1425 jako *Petrus Teschener de Thorn* był studentem uniwersytetu w Lipsku, gdzie uzyskał tytuł bakałarza wydziału *artium*⁴⁷.

Nie posiadamy informacji czym zajmował się zaraz po zakończeniu studiów. Cytowana wyżej księga anniwersarzowa podaje, iż był prepozytem kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście, choć brak danych na temat jego działalności jako kanonika⁴⁸. Niewykluczone, iż przestał pełnić tę funkcję przed 1448 rokiem, kiedy objął prepozyturę kościoła św. Jerzego w rodzinnym Toruniu. Zapiska źródłowa która informuje o tym fakcie nie wskazuje bowiem na kanonicką godność tego duchownego⁴⁹. Po raz ostatni wystąpił w nowomiejskiej księdze ławniczej w 1449 roku⁵⁰.

⁴³ UBC, Th. 1, nr 583 (9 IV 1446).

⁴⁴ R. Heuer, op. cit., s. 145.

⁴⁵ A. Semrau, *Katalog der Geschlechter der Schöffenbank und des Ratssthus in der Altstadt Thorn 1233–1602*, MCV, H. 46, 1938, s. 97; M. Gumowski, *Herbarz patrycjatu toruńskiego*, Toruń 1970, ss. 166–167.

⁴⁶ *Das Anniwersarienbuch des Kollegiat-Stiftes in Gutstadt vom J. 1611*, hg. v. C. P. Woelky, w: *Scriptores Rerum Warmiensium*, hg. v. C. P. Woelky u. J. M. Saage, Bd. I, Braunsberg 1866, s. 283. Oboje nie zostali odnotowani w cytowanych wyżej katalogach, znajdujemy jednak pojedyncze wzmianki źródłowe na ich temat: *Liber scabinorum*, nr 1400 (Stephan – 1419); KŁNMT, nr 831 (Catherina – 1421).

⁴⁷ *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae: Die Matrikel der Universität Leipzig*, hg. v. G. Erler, Bd. 1: *Die Immatrikulationen von 1409–1559*, Leipzig 1895, s. 75 (1423 – wpis do matrykuły); Bd. 2: *Die Promotionen von 1409–1599*, Leipzig 1897, s. 103 (1425 – wpis o uzyskaniu bakałareatu); *Prussia scholastica: Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, gesammelt v. M. Perlbach, Braunsberg 1895, s. 79.

⁴⁸ *Das Anniwersarienbuch...*, s. 283; A. Birch-Hirschfeld Triller, M. Borzyszkowski, *Kanonicy dobromiejscy do 1520 r. i 1772–1811*, w: *Słownik biograficzny kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście*, pod red. J. Guzowskiego, Olsztyn 1999, s. 32; autorzy podają, iż funkcje kanonickie sprawował około 1440 r.

⁴⁹ *Thorner Denkwürdigkeiten...*, s. 68 (4 V 1448).

⁵⁰ KŁNMT, nr 2290 (16 V 1449).

6. Nicolaus Stange (*Niclas Stangh, Stangewald*)

17 VIII 1445 – kapelan w kościele św. Janów

Od 20 IX 1454 – do 1 IX 1467 – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

Najprawdopodobniej pochodził z rodziny toruńskiej, na terenie miasta odnotowano bowiem w tym czasie osoby o podobnym nazwisku⁵¹. Po raz pierwszy duchowny ten wystąpił źródłowo w 1445 r, w rachunkach plebana Johanna van Ast. Pojawił się tam jako kapelan, uczestnik obiadu u plebana⁵². Być może posiadał wówczas jakieś beneficjum w kościele św. Janów. Prepozyturę kościoła św. Jerzego otrzymał w 1454 r.⁵³ Na tym stanowisku występował zapewne w tym samym roku, kiedy wraz z innymi duchownymi toruńskimi został przez biskupa chełmińskiego Jana Marienau opodatkowany na rzecz Związku Pruskiego⁵⁴. Opłata, którą miał przekazać wynosiła 20 grzywien, znacznie więcej niż w przypadku pozostałych duchownych. Nie uścił jej jednak w terminie. Jak wynika z tego samego źródła, rozliczenia dokonał dopiero w 1465 r.⁵⁵ Kilka lat wcześniej, w 1462 r. widzimy go, choć jedynie imiennie, w wykazie szosu Nowego Miasta, kiedy przekazano mu pół grzywny⁵⁶. Po raz ostatni wystąpił zaś w 1467 r., kiedy złożył na ręce Rady rezygnację z prepozytury kościoła św. Jerzego⁵⁷.

7. Johannes Freystat (*Johan Freyestad*)

1460 – przełożony dzwonników w kościele św. Janów

23 III 1469 – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

Pochodził zapewne z Torunia, gdzie odnajdujemy osoby o takim nazwisku⁵⁸. Być może to właśnie jego widzimy na urzędzie przełożonego dzwonników w kościele świętojańskim, jaką osoba o tych samych personaliach miałyby objąć w 1460 r.⁵⁹ Już wówczas był duchownym, na co wskazuje zastosowane do niego określenie *Herr*. Po raz kolejny, już w funkcji prepozyta kościoła św. Jerze-

⁵¹ Zob. KŁNMT, indeks, s. 356; *Księga Ławnicza Starego Miasta Torunia* (dalej: KŁSMT) (1428–1456), wyd. K. Ciesielska, J. Tandecki, cz. 2, indeks, ss. 217–218; KŁSMT (1456–1479), wyd. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2007, indeks, s. 504; *Księga kamlarii miasta Torunia 1453–1495*, wyd. K. Kopiński, K. Mikulski, J. Tandecki, Toruń 2007, indeks, s. 400; A. Semrau, *Katalog*, s. 93; R. Czaja, *Urzednicy miejscy Torunia do roku 1454*, Toruń 1999, indeks, s. 223 (Johann Stangewald, rajca SMT – 1411– przed 1418).

⁵² A. Radziński, *Rachunki plebana kościoła parafialnego Świętych Janów w Starym Mieście Toruniu z lat 1445–1446*, *Roczniki Historyczne*, R. 69, 2003, s. 178 (17 VIII 1445).

⁵³ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 77 (20 IX 1454).

⁵⁴ *Księga kamlarii*, s. 17.

⁵⁵ *Ibidem*, ss. 17–18.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 220.

⁵⁷ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 109 (1 IX 1467).

⁵⁸ KŁNMT, indeks, s. 323; *Księgi szosu*, indeks, s. 223; *Księga kamlarii*, s. 46, 187 (Martczin – 1455–1462), s. 320 (Johannes); R. Czaja, *Urzednicy miejscy*, indeks, s. 201 (Jacob Fryenstadt, ławnik, rajca, sędzia NMT – 1397–1441).

⁵⁹ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 93.

go, wystąpił w 1469 r.⁶⁰ Ułożył się wówczas z Elzą Peckynne w sprawie 38 grzywien i 1 wiardunka, które była mu winna. Dług ten, do czasu spłaty, zamieniono na czynsz w wysokości 3 grzywien z domu, którego zapewne była właścicielką, płatny każdej połowy roku. W wypadku sprzedaży działki, dług miał zostać uregulowany w pierwszej kolejności.

8. Nicolaus Gore von

Od 11 IV 1477 – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

Niewykluczone, iż pochodził z Torunia, gdzie znajdujemy dla okresu wcześniejszego osoby o formie nazwiska Gor⁶¹. Zastanawia jednak określenie *von Gore geburtig*, jakie znajdujemy w jedynej dotyczącej tego duchownego wzmiance źródłowej. Wskazywałoby ono na pochodzenie z niezidentyfikowanej bliżej miejscowości Gore (Góra?). Prepozyturę uzyskał w 1477 r. dzięki kontaktom z plebanem Starego Miasta Torunia, Hieronimusem Waldau, na wyraźną prośbę którego została mu ona przyznana⁶².

9. Johannes Kotman (*Kotmann, Kothmann, Kothman*)⁶³

1475 – „Landprobst”, beneficjum nieokreślone

1477 – 6 VI 1491 – kanonik w Chełmży

11 II 1489 – 6 VI 1491 – prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego

11 II 1489 – wikariusz w kaplicy Trzech Króli w kościele śś. Janów (?)

od 6 VI 1491 – wikariusz kaplicy Krzyża Św. w kościele św. Jerzego

Pochodził zapewne z Torunia, gdzie dla połowy XV w. odnajdujemy osoby o takim nazwisku⁶⁴. Niewykluczone, iż to on występował na obszarze miasta w latach sześćdziesiątych tego stulecia jako opiekun dwóch sióstr⁶⁵. Brak jednak wyraźnego określenia *her* i forma imienia *Hans* każe ostrożnie traktować problem identyfikacji, choć przyjął święcenia później.

Wyraźnie jako duchownego widzimy go w 1475 r., kiedy wystąpił wraz z członkami kapituły chełmińskiej jako *Landprobst der Kirche zu Colmensee*⁶⁶.

⁶⁰ KŁSMT (1456–1479), nr 959 (23 III 1469).

⁶¹ Zob. *Liber scabinorum*, indeks, s. 415; *Księgi szosu*, indeks, ss. 226–227 (Henrich, Tyle); *Księgi małoletnich z lat 1376–1429*, wyd. K. Mikulski, J. Tandecki, Toruń 2002, indeks, s. 92 (Henrich, Hermann, Jost); A. Semrau, *Katalog*, s. 41.

⁶² *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 122 (11 IV 1477).

⁶³ Zob. jego biogram: A. Mańkowski, *Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 33, 1926, ss. 95–96.

⁶⁴ KŁSMT (1428–1456), cz. 2, indeks, s. 200; *Księga kamlarii*, indeks, s. 379; KŁSMT (1456–1479), indeks, s. 482 (Olbrecht, Heinrich, Albrecht, Kethe, Gritte, Barbara, Salomea); A. Semrau, *Katalog*, s. 60; R. Czaja, *Urzednicy miejscy*, s. 142 (Heinrich, ławnik SMT – 1445).

⁶⁵ KŁSMT (1456–1479), nr 349, 370, 371, 631 (we własnej sprawie sprzedaży działki); zob. też *Księga kamlarii*, s. 182.

⁶⁶ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 117, 118.

Nie wydaje się jednak, by był już wówczas jednym z kanoników, gdyż w zapiskach źródłowych został od nich wyraźnie oddzielony. Prawdopodobnie wystąpił w charakterze jej wysłannika do Rady toruńskiej.

Jako członka kapituły w Chełmży widzimy go po raz pierwszy w 1477 r., w przywileju kapituły dla wsi Zalesie⁶⁷. Na stanowisku kanonika pojawiał się jeszcze kilkakrotnie. W 1486 r. wystąpił jako świadek w dokumencie biskupa chełmińskiego⁶⁸. Cztery lata później widzimy go zaś w dyplomie kapituły⁶⁹.

Jako prepozyt w kościele św. Jerzego widoczny jest od 1489 r., kiedy w takiej funkcji wystąpił jako posiadacz dochodów z kaplicy Trzech Króli w kościele świętojańskim⁷⁰. Wyptywało to zapewne z długu, jaki Rada miała u niego w wysokości 94,5 grzywny. Dochody z kaplicy miał otrzymywać przez cztery lata. Do zapłaty pozostało wówczas 40 grzywien, w formie czynszu ustalonego na 3,5 grzywny. Piotr Oliński przypuszczał, iż w zastępstwie tego duchownego obowiązki duszpasterskie wykonywał inny kapłan⁷¹. Po raz ostatni widoczny jest w Toruniu w 1491 r., kiedy decyzją biskupa wikaria Krzyża Św. w kościele św. Jerzego została połączona z prepozyturą⁷². Wystąpił wówczas również jako prepozyt tego kościoła.

10. Peter Ulman

1497 (?) – 13 IV 1526 – *prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego*

Być może pochodził z Gdańska. To zapewne jego krewnemu, Hansowi Ulmanowi, Rada toruńska w 1459 r. winna była 35 grzywien i 10,5 skojca⁷³. Najpewniej właśnie ten duchowny wystąpił w dopiskach do skryptu dłużnego jako prepozyt kościoła św. Jerzego już w 1497 r. (wówczas bezimiennie). To na jego ręce Rada spłacała dług aż do 1501 r.

Jako prepozyta kościoła św. Jerzego widzimy go jeszcze dwukrotnie. W 1510 r. wystąpił w dokumencie biskupim, uznającym autentyczność pieczęci używanej przez plebana Johannes Schmolle⁷⁴. Na stanowisku prepozyta występował jeszcze w 1519, 1521 oraz 1526 r.⁷⁵.

⁶⁷ A. Mańkowski, *Prałaci i kanonicy*, R. 33, 1926, s. 95, przyp. 5.

⁶⁸ UBC, Th. 2, nr 710 (26 VII 1486).

⁶⁹ UBC, Th. 2, nr 720 (26 VI 1490).

⁷⁰ *Księga kamlarii*, ss. 290–291 (11 II 1489); P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie*, s. 354; por. *Tabliczki wojskowe*, s. 89, 93–94.

⁷¹ P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie*, s. 198.

⁷² UBC, Th. 2, nr 722 (6 VI 1491).

⁷³ *Księga długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej*, wyd. K. Ciesielska, I. Janosz-Biskupowa, Toruń 1969, nr 98.

⁷⁴ UBC, Th. 2, nr 783 (13 VI 1510).

⁷⁵ UBC, Th. 2, nr 815 (7 VII 1519), Archiwum Państwowe w Toruniu, Kat. II, IX-5, s. 62v (26 IV 1521); s. 108v (13 IV 1526).

11. Johannes Matcz (*Macz, Matz, Matzs, Maths, Matthies*)

1512–1521 – na uniwersytecie w Lipsku

przed 8 V 1524 – kaznodzieja w kościele śś. Janów

18 VII 1524–1530 – pleban parafii śś. Janów

1525 – *prepozyt kościoła i szpitala św. Jerzego* (?)

Pochodził z Torunia⁷⁶. Był studentem uniwersytetu w Lipsku, gdzie immatrykulował się w 1512 r., w 1518 r., uzyskując tytuł magistra. Na uczelni przebywał jeszcze w 1521 r., kiedy pełnił funkcję dziekana wydziału *artium*. Był także członkiem uniwersyteckiego kolegium Najświętszej Marii Panny⁷⁷. Informacje te potwierdzają także cytowane niżej dokumenty.

W Prusach widzimy go po raz pierwszy jako świadka w dokumencie biskupa chełmińskiego z 1524 r.⁷⁸ Określony został wówczas jako *pleban tunc predicator Thoroniensi*. Wydaje się więc, iż sprawował jeszcze funkcję kaznodziei, którą pełnił zapewne po powrocie ze studiów, a przewidywany był na urząd plebański. Objął go ostatecznie dwa miesiące później, po rezygnacji dotychczasowego plebana, kanonika Raphaela Wayner, który zgodnie z biskupim poleceniem miał wprowadzić go na urząd⁷⁹. Ta zwłoka spowodowana była być może potrzebą uzyskania akceptacji królewskiej, zgodnie z zasadą naprzemiennego mianowania plebana staromiejskiego przez króla i Radę⁸⁰.

Jako prepozyt kościoła św. Jerzego wystąpił tylko raz, kiedy na marginesie księgi Rady, pod rokiem 1525 zapisano: *Herr Joh. Matthies, Probst zu St. George*⁸¹. Później nie pojawiał się już w takim charakterze. Wiadomo, iż w tym czasie prepozytem był Peter Ulman (biogram nr 10), niemniej ta wzmianka źródłowa każe uwzględnić również Johannesa Matcz w niniejszym wykazie, którego ewentualne uzupełnienie pozwoli być może zweryfikować rzeczywiste posiadanie prepozytury przez plebana.

Po raz ostatni na stanowisku plebańskim widzimy go w 1528 r.⁸² Pełnił swój urząd jeszcze przez dwa lata, bowiem w 1530 r. zmarł. Zanotowano ten fakt na marginesie matrykuły uniwersyteckiej w Lipsku, co dowodzi jego znaczenia

⁷⁶ Potwierdzają to zachowane o nim wzmianki źródłowe, gdzie określany jest jako *de Thoronia, Thorunensis*: patrz niżej. Jego rodzina występowała także w mieście w okresie wcześniejszym: *Księga kamlarii*, indeks, s. 385; K. Mikulski, *Urzednicy miejscy Torunia 1454–1650*, Toruń 2001, indeks, s. 201; A. Semrau, *Katalog*, s. 70 (Nicolaus Mattis, ławnik, rajca, sędzia SMT – 1491–1504).

⁷⁷ *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae: Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 1, s. 520; Bd. 2: *Die Promotionen von 1409–1599*, Leipzig 1897, s. 479, 499, 526, 532–534, 537, 540, 555, 557, 559, 562, 564–565, 569, 580; *Prussia scholastica*, s. 101.

⁷⁸ UBC, Th. 2, nr 827 (8 V 1524).

⁷⁹ UBC, Th. 2, nr 829 (18 VII 1524).

⁸⁰ Zob. przyp. 33.

⁸¹ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 159, przyp. 3.

⁸² *Ibidem*, s. 169.

w społeczności uniwersyteckiej, a także każe przypuszczać, iż przez całe życie zachował z nią kontakt⁸³.

12. Wolfgang Hitfeld

1541 – prepozyt w kościele św. Jerzego

Pochodził ze znanej i potężnej toruńskiej rodziny patrycjuszowskiej⁸⁴. W 1541 r. wystąpił jako młodociany (*adolescens*) posiadacz prepozytury w kościele św. Jerzego⁸⁵. Źródło podaje, że był synem burmistrza Conrada Hitfelda⁸⁶. Obowiązki liturgiczne wypełniał za niego zapewne lektor Albert.

Karierę duchownego Wolfgang zakończył jedynie na niższych święceniach. To zapewne jego widzimy bowiem jako urzędnika miejskiego w latach 1564–1574⁸⁷.

⁸³ *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae: Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 1, s. 520, przyp. 7 (zapisano: *parochus in patria obiit 1530*).

⁸⁴ Zob. A. Semrau, *Katalog*, ss. 47–50; M. Gumowski, op. cit., ss. 78–80; A. Czacharowski, *Hitfeldowie – kupcy i politycy w średniowiecznym Toruniu*, w: *Personae, colligationes, facta*, pod red. J. Bieniaka et al., Toruń 1991, ss. 193–200.

⁸⁵ Wykaz, s. 173.

⁸⁶ Conrad występował w latach 1503–1546, zob. K. Mikulski, *Urzednicy miejscy*, indeks, s. 194.

⁸⁷ *Ibidem*.